

LA CONCESSIÓ D'AIGÜES A LES FÀBRIQUES MONEGAL I LA PLANA

Jordi Clua

La fàbrica de la colònia Monegal o Ametlla de Casserres està localitzada a la riba dreta del riu Llobregat, en terme municipal de Casserres. El 1863 Esteve Monegal, gerent de la societat «Monegal i Companyia» dedicada al comerç de cotó, que s'havia fundat l'any 1858 a Barcelona, va comprar un molí-fàbrica que funcionava en aquell indret. Aquest establiment fabril era de reduïdes dimensions i aprofitava l'energia de les aigües del Llobregat mitjançant una roda hidràulica. Al seu entorn s'havia desenvolupat una petita entitat de població que el 1858 ja estava habitada per 65 persones. Aquest nucli es pot considerar com el precedent de la colònia obrera que l'empresa Monegal construiria posteriorment. Per aquesta raó es pot dir que aquesta important colònia no es va edificar en un indret despoblat, sinó aprofitant unes infraestructures fabrils i urbanes preexistents, essent un exemple representatiu del procés d'inèrcia industrial que va caracteritzar la instal·lació de moltes de les fàbriques de filats i teixits de cotó que van escollir les valls fluvials catalanes per establir-se.

El 28 de febrer del 1873, Esteve Monegal i Soler, gerent de la societat, va enviar, com ordenava la legislació sobre l'aprofitament d'aigües públiques de 3 d'agost del 1866, posteriorment substituïda per la de 13 de juny del 1879, a la Secció de Foment de la Diputació provincial un expedient (1) en el qual es presentava el projecte d'una nova resclosa amb què es pogués captar un volum d'aigua més gran del que tenia concedit i venia utilitzant fins aquell moment. L'expedient no explica si en el moment d'adquirir l'antic molí-fàbrica, aquell es va aprofitar tal i com es va trobar, o es va procedir a una ampliació per augmentar el seu potencial energètic. Segurament l'aprofitament hidràulic no s'havia modificat i la fàbrica,

Josep Monegal i Nogués, alcalde de Barcelona, caricaturitzat a «L'Esquella de la Torratxa».

ARXIU ÀMBIT

ca, per tant, havia de ser de dimensions reduïdes, funcionant al mateix temps que el molí fariner fins l'any 1873. En aquest any, com s'ha vist, es va trametre l'expedient a la Diputació de Barcelona perquè autoritzés la modificació de la resclosa i del canal de derivació, per obtenir del corrent del riu un considerable increment energètic. El que en aquest expedient es demanava era el següent:

«(...) que deseando conservar el mencionado molino y a la vez aumentar el número de 3000 husos que ahora tiene la fábrica hasta el de 30000 y 500 telares mecánicos, se hace preciso aumentar considerablemente la fuerza motriz de que ahora puede disponer, lo cual

sólo puede conseguirse elevando el salto de las aguas sobre los motores y aprovechando mayor cantidad de las mismas».

Per realitzar aquestes modificacions en l'estructura original de la resclosa, les transformacions que s'havien de fer eren considerables. Primer s'havia d'inutilitzar la resclosa que es feia servir per retenir i desviar les aigües del Llobregat. En substitució d'aquella se'n construiria una de nova 60 m més avall, aixecant el nivell de la seva coronació, respecte de l'antiga, en 1'39 m. A continuació el canal de derivació s'hauria d'eixamplar en tota la seva longitud, passant dels 2'20 m que tenia en el seu traçat més ample, a una nova amplada de 5 m. Totes aquestes transformacions servirien per aprofitar del riu, sempre que aquest els portés, la quantitat de 5.985 litres d'aigua per segon. Per millorar el rendiment energètic d'aquest volum d'aigua, a la memòria presentada per Esteve Monegal es proposava rebaixar en 0,75 m la situació de les noves turbines, respecte de les que estaven funcionant. Aquesta modificació de l'alçada de les turbines obligava a prolongar l'antic canal de desguàs en 190 m, que era la distància necessària perquè aquest nou canal pogués retornar sense problemes les aigües que s'havien derivat del riu Llobregat. Aquest projecte no afectava la concessió atorgada al fabricant Ramon Alsina i Rodergas, propietari de la fàbrica cal Metre de Gironella, que aprofitava el salt inferior, encara que com es veurà, uns anys després els propietaris de les dues concessions es van posar d'acord per aprofitar al màxim el desnivell que no s'utilitzava entre els dos salts.

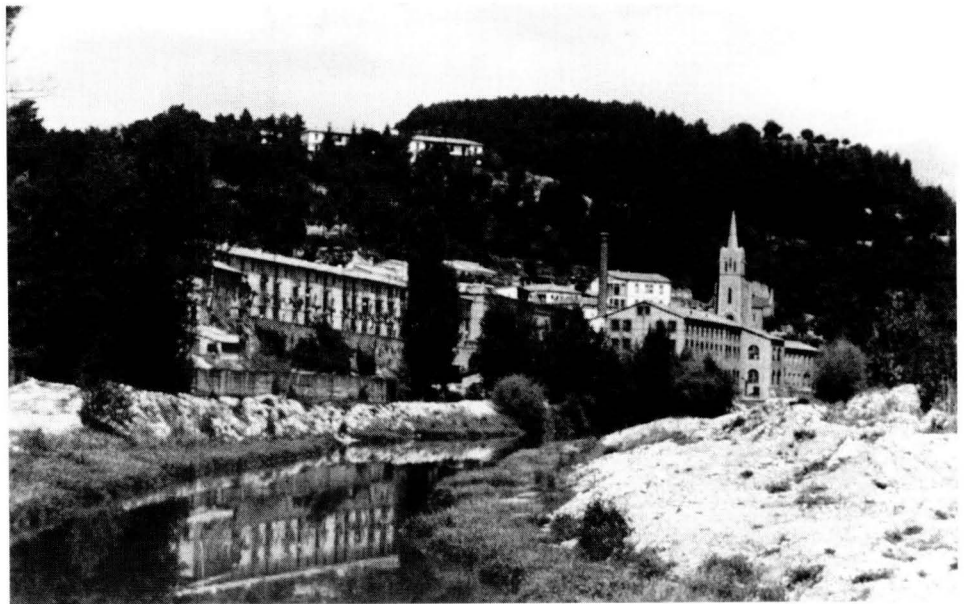
Totes les obres proposades per aconseguir millorar el proveïment energètic de la fàbrica Monegal van ésser acceptades per la Diputació, i el governador de la província les va autoritzar el 28 de maig del 1875.

En cap part de l'expedient es cita l'existència d'habitatges destinats als treballadors de la fàbrica, ni de cap altre tipus de poblament anterior; només es parla de la presència de la fàbrica i del molí. Cal entendre que, una vegada realitzada l'ampliació per millorar els rendiments energètics, que permetria incrementar considerablement el nombre de fusos i de telers, s'haurien de començar a emprendre les primeres fases de construcció de la colònia obrera. En aquest cas és interessant comprovar l'interès de la raó social propietària -que a partir del 1876 i fins al 1879 s'anomenaria «Esteve Monegal i Companyia»- per a continuar l'activitat del molí fariner, al mateix temps que es procedia a una expansió de la fàbrica. Aquest desenvolupament, que es correspon amb la substitució de la roda hidràulica per la turbina, feia necessària la construcció d'un espai urbanitzat, destinat a acollir i establir la nova població obrera que necessitaria la fàbrica en procés d'expansió. La colònia obrera sorgeix, d'aquesta manera, com un espai complementari a l'espai productiu ampliat, que obligava a incrementar la mà d'obra i a establir-la, quan ja les millores en el proveïment energètic asseguraven, al menys teòricament, i gràcies al complement del vapor, el procés continuat de producció.

La necessitat d'assegurar aquest proveïment energètic a partir de la utilització d'un recurs natural limitat, com eren en aquest cas les aigües del Llobregat, obligava els fabricants a millorar i a incrementar els seus salts. Aquest procés de millora era la causa de freqüents problemes entre els fabricants que explotaven concessions veïnes i s'observa clarament en el cas de la colònia Monegal (2).

Després de la mort d'Esteve Monegal i Soler, el 1879, el seu fill, Josep Monegal i Nogués, el va succeir en la gerència de l'empresa, que el 1880 canviaria de nom i es convertiria en la raó social «Josep Monegal i Companyia».

El 20 de maig del 1884 Josep Monegal, juntament amb Miquel Roca i Noguera, resident a Berga, van adreçar un expedient a la Diputació Provincial, perquè els fos concedit un aprofitament de 5000 litres d'aigua per segon, que corresponien a la totalitat del cabal que portava normalment el riu. D'aquest volum d'aigua, 3500 litres es destinarien a força motriu d'una fàbrica de filats i teixits de cotó que Miquel Roca tenia el projecte de construir

La fàbrica de la colònia Monegal o Ametlla de Casserres es va fundar abans de 1858 a partir de l'aprofitament de la resclosa i el canal de l'antic molí de l'Ametlla. A partir de 1875, a partir de l'autorització concedida per incrementar la captació d'aigües que permetia l'expansió de la indústria, es va començar a construir la colònia.

FOTO: JORDI CLUA 1990

en un terreny de la seva propietat anomenat «Obiols», localitzat entre les colònies propietat de «Rosal hermanos» i «Josep Monegal i Companyia». L'emplaçament de la nova fàbrica es situaria a la desembocadura de la riera anomenada la Plana, localitzada al municipi d'Avià. El salt útil que aprofitaria aquesta nova fàbrica seria de 16 m, que permetrien produir una força de 560 CV i donar moviment a 25000 fusos i 800 telers mecànics. Els 1500 litres sobrants es destinarien a incrementar la força motriu de la fàbrica Monegal, que s'ampliaria amb la construcció d'una nova nau, aprofitant un salt de 24 m que produiria 360 CV de potència. Aquest increment energètic permetria augmentar la maquinària de la fàbrica fins arribar als 20000 fusos i 600 telers.

Aquest projecte s'enfrontava amb els drets que sobre aquest salt tenia Josepa Pladelasala, vídua de Francesc Ballús, com a representant legal de la seva filla Maria Ballús, que era menor d'edat. Francesc Ballús havia obtingut del Governador de la província la concessió d'aquest salt el 26 de novembre del 1880, però a causa de diverses dificultats que s'havien presentat no l'havia pogut aprofitar. Després de la mort de Francesc Ballús, la seva vídua encara no havia començat les obres destinades aprofitar el salt, però una vegada superades les causes que havien impedit de començar-les tenia la intenció d'aprofitar la concessió atorgada.

A l'oposició manifestada, van contestar Josep Monegal i Miquel Roca referint-se a la prescripció dels drets de la concessió atorgada a Ballús, que no havien estat prorrogats per la seva vídua. A la vista d'això, el seu germà, Antoni Pladelasala, va enviar el 19 de juliol del 1886 un projecte d'aprofitament hidràulic que preveia la construcció d'una fàbrica de característiques molt semblants a la projectada per Miquel Roca, en un intent d'evitar la declaració de caducitat de la concessió.

La Secció de Foment de la Diputació de Barcelona es trobava amb dos projectes d'aprofitament hidràulic localitzats en el mateix punt del riu Llobregat, dels quals n'havia de concedir només un. El primer que havia de fer aquesta administració, era declarar la caducitat de la concessió atorgada al traspasat Francesc Ballús el 1880. Sense aquest tràmit legal no podia prosperar cap de les demandes de concessió presentades. Així mateix trobava a faltar, en l'expedient tramès per Josep Monegal i Miquel Roca, la declaració de propietat dels terrenys sobre els quals s'havia de construir la nova fàbrica, així com de la ja existent de l'Ametlla de Casserres. Per tant el 7 de setembre del 1888 la Diputació acordava que fossin retornats els expedients als peticionaris perquè els retornessin amb tota la documentació que reclamava la legislació d'aigües vigent. L'administració provincial també va declarar prescrita la concessió atorgada a Francesc Ballús el 28 de març

El Llobregat és un riu caracteritzat per fortes riuades, com la del 1892, i per durs estiatges. Tot i que les fàbriques de les colònies funcionaven amb energia hidràulica, amb l'aigua del riu Llobregat no n'hi havia prou. Totes necessitaven el suport del vapor, evidenciat per les altres xemeneies.

FOTO: LUIGI

del 1887, i una vegada comparats els dos projectes presentats per aprofitar el salt, va atorgar la concessió al que havien presentat mancomunadament Monegal i Roca, perquè havia estat lliurat a l'administració abans que el d'Antoni Pladelasala. La Secció de Foment el va aprovar el 28 d'octubre del 1889 (4), però no es va concedir definitivament, segons demostra la documentació posterior, fins al 30 de novembre del 1892. Les obres de construcció dels canals i de la fàbrica, malgrat alguns retards que va denunciar Antoni Pladelasala l'11 de desembre del 1894 (5), i que no van comportar l'anul·lació de la concessió per part de la Diputació, es van realitzar. Així ho demostra el fet que el 21 de juny del 1897, Miquel Roca enviés a la Diputació el projecte de construcció d'un pont, destinat a unir la fàbrica que estava construint, amb l'altra ribera del Llobregat (6):

«La solicitud del peticionario se justifica con lo que se consigna en la memoria del proyecto, esto es, que situada la fábrica de su pertenencia en la imárgen derecha del río Llobregat, en el término municipal de Aviá, y existiendo en la fábrica izquierda, a poca distancia de la misma, la carretera del Estado de San Fructuoso a Berga y la línea del ferrocarril de Manresa a esta última población, no existiendo en aquel punto, ningún medio para salvar el río, se comprende que se haya pensado por dicho peticionario en la construc-

ción de un puente que ponga en comunicación ambas márgenes y que a su vez una el establecimiento fabril con aquellas vías para el transporte de los productos y para el servicio del propio establecimiento».

Abans de la tramitació d'aquesta petició s'havien produït alguns canvis en la concessió. El 19 de juliol del 1894, Josep Monegal i el mateix Miquel Roca havien enviat una nova instància al governador civil (7) amb la qual demanaven modificar les obres de la concessió atorgada el 30 de novembre del 1892. Aquesta petició tenia l'objectiu d'aprofitar millor el salt concedit i projectava separar aquella concessió en dos aprofitaments hidràulics totalment independents. D'aquesta forma el que volien els peticionaris era aprofitar la totalitat de les aigües del riu a les dues fàbriques, per la qual cosa s'havia de reformar la resclosa de la fàbrica Monegal situada a Casserres, pujant-la 0'95 m. Amb aquest nou projecte es pretenia estalviar l'elevat cost econòmic del canal que havia de conduir les aigües des de la resclosa de la fàbrica de Miquel Roca, fins a la fàbrica monegal, i aprofitar millor el salt disponible entre les dues:

«(...) que deseaban reformar las obras del aprovechamiento que se les atorgó en 30 de noviembre de 1892 con el doble objeto de aprovechar más completamente y con mayor economía la fuerza disponible y de deslindar en

dos aprovechamientos completamente independientes la concesión que en común se les había otorgado (...)»

L'enginyer en cap de l'alta conca del riu Llobregat era del parer que aquesta nova forma d'utilitzar energèticament les aigües del riu era millor que l'anterior, i feia referència clara als inconvenients d'una concessió de 5.000 litres per segon d'un riu que poques vegades els portava. El problema dels migrats cabals del riu es manifesta així clarament. La nova concessió compartida de 3.500 litres per segon era més ajustada a la realitat, i es considera que aquest volum era el màxim ordinari que portava el riu en períodes d'aigües abundants. Els 1.500 litres que es demanaven de més a l'anterior concessió, eren considerats com il·lusoris i aprofitables eventualment, de manera que no compensarien les despeses que provocaria la seva utilització. L'administració es mostrava conscient de les limitades possibilitats del riu Llobregat:

«(...) que los 5000 litros que se pidieron en el primer proyecto y que en el informe entonces emitido por la Jefatura de obras públicas se hizo constar que representaban una evaluación exagerada del caudal ordinario del río podían por lo tanto reducirse sin inconveniente a 3500 litros por segundo, cifra que consideraba todo lo aproximada a la verdad que podía exigirse tratándose de un río en el que no se habían hecho aforos que merecieran absoluta confianza y en que la irregularidad de su régimen no permitía en todo caso fijar cifra alguna que representara su dotación de un modo absoluto y rigurosamente exacto (...)»

Josepa Pladelasala, en defensa dels drets de la seva filla, va presentar una reclamació al projecte en la qual manifestava, entre altres raons, que la nova coronació de la resclosa de la fàbrica Monegal provocaria la inundació d'uns horts de la seva propietat. Aquesta reclamació va ésser rebutjada pels informes facultatius realitzats a l'efecte per l'enginyer en cap de l'altra conca del Llobregat, fonamentalment perquè la plantació dels horts es va realitzar per intentar impedir el nou projecte i ocupaven terrenys afectats per les avingudes odrinàries del riu; per tant es deduïa que el seu conreu es realitzava en condicions molt precàries i la seva titularitat fins i tot hauria de considerar-se pública. A més la coronació de la resclosa ampliada de la fàbrica Monegal quedaria 40 cm per sota del nivell d'aquests terrenys.

El 25 de novembre del 1895, la Comissió Provincial va aprovar per majoria de vots la nova concessió compartida per Miquel Roca i Josep Monegal, però es va produir un vot particular d'oposició per part del vocal Pau Calvet i Martí. Aquest, en l'exposició del seu vot, es mostrava favorable a la defensa dels drets de Josepa Pladelasala, segons l'art. 150 de la Llei d'Aigües del 1879, que garantia la protecció dels drets de propietat de tercers. Per tant, segons la seva opinió, procedia concedir la reforma de la concessió a Miquel Roca i negar-la a Josep Monegal.

Les millores de l'aprofitament hidràulic de la fàbrica Monegal no van acabar aquí. El 25 de juny del 1896, Josep Monegal va enviar un nou informe a la Diputació (8) en el qual presentava un nou projecte per millorar la seva concessió. En aquest projecte el que es demanava era la rectificació i prolongació del canal de desguàs de la fàbrica de l'Ametlla de Casserres. Aquesta reforma era necessària per aprofitar el desnivell existent entre aquest desguàs i la coronació de la resclosa inferior, propietat del també fabricant Ramon Alsina i Rodergós, que estava d'acord amb el projecte presentat per Monegal.

En la confrontació del projecte, l'enginyer en cap d'aquella conca va informar que el desnivell sense aprofitar era de 1'5 m que volien ésser utilitzats de forma independent pels dos fabricants. Per aquesta raó cadascun va presentar el seu projecte de reforma de les seves respectives concessions de forma independent. El propòsit d'Alsina era aixecar la seva resclosa, i el que Monegal volia era allargar el seu canal de desguàs. Aquesta prolongació permetria aprofitar els 70 cm de desnivell existents entre el desguàs i el riu, a la seva confluència amb la riera de

l'Ametlla o Ballús, dels quals, després dels descomptes necessaris, se'n podrien aprofitar efectivament 55. Aquestes obres de millora es realitzaven exclusivament per a incrementar el salt de les turbines, i no per a obtenir més volum d'aigua. Es tractava de rebaixar la trajectòria del canal de desguàs per guanyar aquests 55 cm d'alçada sobrants que no eren utilitzats. Una de les condicions particulars que havia de complir Miquel Monegal per a beneficiar-se d'aquesta millora, segons l'informe redactat per la Secció de Foment, era la següent:

«5ª que se dará principio a las obras dentro del plazo de 30 días contados desde la fecha de concesión y deberán quedar completamente terminados en el de un año a partir de la misma fecha debiendo quedar dentro del mismo plazo aumentada la maquinaria de que dispone la fábrica en la proporción necesaria para consumir el aumento de fuerza que se concede».

L'administració obligava d'aquesta forma a incrementar la productivitat de la fàbrica, proporcionalment a l'increment de la força hidràulica que proporcionaria el nou salt. La millora de la concessió va ésser aprovada per la Comissió provincial el 22 de febrer del 1897 ⚡

NOTES

1. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. Diputación Provincial de Barcelona. Sección de Fomento. Negociado Aguas. Año 1888.
2. Sobre aquest tema es pot consultar «La concessió del salt d'aigua», un dels articles que integren el Dossier que va dedicar L'EROL a la colònia Vidal (núm. 39, hivern 1992) pp. 13-16.
3. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. Comisión Provincial de Barcelona. Sección de Fomento. Negociado Aguas. Año 1888.

4. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. Comisión Provincial de Barcelona. Sección de Fomento. Negociado Aguas. Año 1889.
5. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. Comisión Provincial de Barcelona. Sección de Fomento. Negociado Aguas. Año 1894.
6. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. Comisión Provincial de Barcelona. Sección de Fomento. Negociado Aguas. Año 1898.
7. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. Comisión Provincial de Barcelona. Sección de Fomento. Negociado Aguas. Año 1895.
8. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. Comisión Provincial de Barcelona. Sección de Fomento. Negociado Aguas. Año 1897.

Colònia Monegal o Ametlla de Casserres (Casserres)

S'observa clarament un sector de la colònia obrera format per un llarg carrer d'habitatges de tres pisos d'alçària, que forma una balconada sobre el Llobregat. A segon terme es situen la fàbrica i a nivell superior l'església de la colònia. El desenvolupament de la indústria tèxtil en aquest indret va començar amb anterioritat al 1858, mitjançant l'aprofitament d'una resclosa i un canal que utilitzava un molí-fàbrica. A partir del 1875, amb l'autorització concedida per l'administració provincial per incrementar la captació d'aigües del riu que permetria l'expansió de la indústria, es va començar a construir la colònia. Es de destacar la presència de la xemeneia, al costat de la fàbrica, signe d'una industrialització fluvial que necessitava el suport del vapor.

Jordi Clua i Mercadal
Geògraf

forn de
**PASTISSERIA
FLECA
RECORDS**

Queralt

Plaça de la Creu, 1 - Tel. 821 03 87

Pere II, 25

Tel. 821 31 50 - BERGA